

Ahmet Hamdi Başar (1897-1971)

Ahmet Hamdi Başar 1897 yılında İstanbul'da doğdu. Hayatı; Türkiye tarihi açısından hem siyasî hem ekonomik çok önemli birçok olaya tanıklık ederek geçti.

Farklı okullarda devam eden öğrenciliğinin yanı sıra aynı zamanda özel hocalardan Fransızca eğitimi de aldı. Üniversite öğretimini Darülfünun Edebiyat Fakültesi Coğrafya bölümünü okuyarak tamamlamış, kariyerine ise İstanbul'da Çamlıca Kız Lisesi'nde coğrafya öğretmenini olarak adım atmıştır. Öğretmenliğe devam ederken üniversitede hocası olan Prof. Dr. Obst'un telkini ve tavsiyesi üzerine Başar mezun olduğu üniversiteye coğrafya öğretmenini olarak başvurmuş, sınavlara girmiş ancak başarılı olamamıştır. Çok istemesine ve birkaç kez başvurmasına rağmen kariyerine üniversitede devam edememiştir.

Başar eğitimini aldığı coğrafya dışında ekonomiye, siyasete de ilgi duymuş; daha üniversite öğrencisiyken, 1917 yılında bu konulara dair yazıların yer aldığı "*Ticaret-i Umumiye Mecmuası*"nı çıkarmış ve 1918 yılında da kurucuları arasında yer aldığı "*Ahali İktisat Fırkası*"nda önemli rol almıştır. Ayrıca "*Müdafaa-yı Milliye Örgütü*"nde Anadolu'ya istihbarat aktarma, insan ve savaş malzemesi taşınması gibi görevleri yerine getirerek bu örgütte aktif olarak çalışmıştır.

Başar savaş dönemi boyunca ilgi alanını coğrafyanın dışına taşımış ve özellikle ekonomi alanında fikirlerini ve önerilerini dile getirdiği yazılarıyla dikkat çekmeye başlamıştır. Türkiye ekonomisinde milli iktisat anlayışının egemen olması ve bu bağlamda yerli girişimcilerin artması için görüşlerini dile getirmiştir.

Fikirleri ve yazılarına paralel olarak en dikkat çeken önemli girişimi 1922 yılında "*Milli Türk Ticaret Birliği*"ni (MTTB) kurması ve birliğin yayın organı olan "*Türkiye İktisat Mecmuası*"nda da yazarlık görevini yerine getirmesidir. Başar, özellikle Türkiye'nin ekonomik hayatında ve faaliyetlerinde aktif olan yabancı ve gayrimüslimlerin gücünün ve etkisinin Türk ve Müslüman tüccara, girişimciye geçmesi yönünde görüşlerini oluşturmuş ve bu görüşlerini eyleme/faaliyete dönüştürmüştür. Bu girişimin devamında aynı amaç doğrultusunda arkadaşlarıyla birlikte İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'nın (İTSO) Türkleştirilmesi yani yönetiminde gayrimüslimlerin yerine Müslüman-Türklerin etkin olması için çalışmalara başlamıştır. Ahmet Hamdi'nin bu girişimleri onun sadece fikir insanı olmadığını aynı zamanda fikirlerini hayata geçiren bir eylem insanı olduğunun da en önemli örnekleridir.

Başar'ın sermayenin, girişimciliğin ve ekonomik faaliyetlerin Türkleştirilmesi konusunda geliştirdiği görüşleri, yazıları, eylemleri ve millileştirme ile ilgili rol aldığı kuruluşlar Ankara hükümetinin dikkatini çekmiş; **İzmir İktisat Kongresi**'ne Milli Türk Ticaret Birliği'nin temsilcisi olarak davet edilmiştir. Başar'ın bu kongreye katılımıyla yazılarında hep vurguladığı ithalat, ihracat ve toptancı ticareti yani ticaret sermayesinin Türkleştirilmesi konularında Ankara Hükümeti'nin kendilerine destek olması çağrısı da bir anlamda olumlu cevap almıştır; Başar'ın beklediği destek karşılık bulmuştur. Başar'ın yayımlarında konu ettiği millileştirme talepleri, önerileri Ankara Hükümeti'nin yürüttüğü "*Milli İktisat*" politikaları ile zaten uyumludur.

Başar Milli Türk Ticaret Birliği'nin temsilcisi olarak yer aldığı kongrede, İstanbul ticaret kesiminin görüş ve beklentilerini içeren bir rapor sunmuş; İstanbul tüccarlarının iktisadi anlamda daha etkili ve güçlü bir konum elde etmelerini sağlamanın politikalarını içeren bu rapor ve tüccarların talepleri kabul edilmiştir. Başar'la birlikte MTTB'ye bağlı bir grup tüccar da Kongre'ye katılmıştır.

Kongre’de sunulan raporda da Başar’ın yazılarında belirttiği gibi İstanbul tüccarı Ankara Hükümeti’nden kendilerine ayrıcalıklı bir konum vermelerini istemekte; tekel haklarının yabancı sermayeye verilmesine karşı çıkışlarının altını çizmektedirler. Başar özellikle yazılarında, Türk-Müslüman tüccarının yabancı şirket ve gruplar karşısında güçlendirilmesini, mal-hizmet-üretim-dağıtım ve satış işlerinin planlanmasında özelde İstanbul tüccarına ama genelde de Türk-Müslüman tüccara öncelik verilmesi gerektiğini vurgulamış; ayrıcalıklı bir konuma sahip olmalarını Ankara Hükümeti’nden talep etmiştir. Kongrede bu taleplerin kabul edilmesi Ahmet Hamdi Başar ve beraber hareket eden İstanbullu tüccarların çabasıyla gerçekleşmiştir.

Kongre’de alınan kararlar ve elde edilen destek doğrultusunda İTSO seçimleri yapılmış ve tamamen Türk-Müslüman bir ekipten oluşan grup, oda yönetim kuruluna seçilmiştir. Bu durum Başar’ın fikirlerinin hayata geçmesi demektir. Seçim sonunda ayrıca Ahmet Hamdi de İTSO Mecmuası’nın idaresini ve başyazarlık görevini üstlenmiştir. Başar yazılarıyla, Millî Mücadele sonrasında şekillenecek olan yeni devlette milli sermayenin oluşturulmasını, var olanların desteklenmesini ve ayrıcalıklı bir konum verilmesini bir iktisadi görüş olarak savunmuştur.

Özellikle Cumhuriyet’in ilk yıllarında devletin iktisadî politikası ile Başar’ın savunduğu görüşler arasındaki uyumluluk 1925 yılında çıkarılan Limanlar Kanunu konusunda da kendini göstermiştir. 1920’li yıllardan itibaren İstanbul Limanı’nın millileştirilmesi konusu Başar’ın hem gündeminde olmuş hem de limanın millileştirme çalışmaları içinde de aktif rol almıştı. Çıkarılan yeni Liman Kanunu ile Başar çalışmalarının bir karşılığı olarak İstanbul Liman Şirketi müdürü olmuş; artık “*Limancı Hamdi*” olarak anılmaya başlanmıştır. Bu görevi 1934’e kadar devam etmiştir.

1929 Dünya Ekonomik Buhranı ile ülkede baş gösteren iktisadî sorunlar **Mustafa Kemal Atatürk** ve çevresini yeni arayışlara iter. Bu süreçte Başar, Eylül 1930’da Dolmabahçe Sarayı’nda Atatürk’e ve **İsmet Paşa**’ya ekonomi hakkındaki gözlemlerini sunma fırsatını bulmuştur.

Başar iktisadî hayata dair sorunları derlediği notunu **Yozgat mebusu Salih Bey**’e vererek onun aracılığıyla Atatürk’e sunmuştur. Başar notunda şunu yazmıştır:

“Türkiye ancak devlet kuvvetiyle dirilebilir. Hâlbuki bugünkü hükümet erkânı grubu bu işe asla yeterli değildir. Tam tersi dejeneredir. Bürokrasi ve gereksiz hükümet müdahaleleri dağıtılmalı, kuvvetler teksif olunmalı ve öncelikle devlet kendi organlarında bir inkılâp geçirmelidir. İktisadi devlet lazımdır. Bol üretim davasına bağlı plan ve iktisadi işletmeler, idari devletten ayrı ve tamamen uzmanlığa dayanan, demokratik esaslar dâhilinde kurulan bir iktisadi devlet teşkilatına verilmelidir.”

Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesinin hemen ardından 1930 yılında **Mustafa Kemal Atatürk üç ay süren bir yurt gezisi** planlamış ve çeşitli uzmanlar ve yöneticilerle birlikte 18 Kasım 1930-4 Mart 1932 tarihleri arasında Kayseri, Sivas, Tokat, Amasya, Malatya, Konya, Afyon, Trabzon, İstanbul, Edirne, Kırklareli, İzmir, Denizli, Aydın, Balıkesir, Antalya, Muğla, Mersin ve Adana illerini kapsayan seyahate çıkmıştır. Başar da bu seyahate “*İktisadi Müşavir*” sıfatıyla davet edilmiştir.

Ancak Başar seyahat sırasında görüşlerini Mustafa Kemal’le dilediğince paylaşma imkânı bulamaz. Mustafa Kemal, Başar’dan hem gezi değerlendirmesini kapsayan hem de ekonomik kalkınma ile ilgili düşüncelerinin olduğu bir rapor hazırlamasını istemiştir. Başar da buğday ile ilgili olarak bir rapor hazırlamıştır. Mustafa Kemal’in talebiyle Konya’ya varıldığında gezideki tüm uzmanlar ve müfettişler geziden ayrılmış ancak Başar, hazırladığı buğday konulu raporunu Mustafa Kemal ile paylaşmak istemesinden dolayı geziden diğer uzmanlarla birlikte ayrılmamıştır. Başar raporunu

Recep Peker'in kurduğu bir komisyonda sunabilmiş ancak Mustafa Kemal'e sunamamıştır.

Ahmet Hamdi, seyahatte görüş ve düşüncelerinin saptırılarak Mustafa Kemal'e aktarıldığı ve bu nedenle kendisine ulaşamadığını seyahate dair anılarını anlattığı 1945 yılında yayımlanan "*Atatürk'le Üç Ay*" kitabında dile getirmiştir.

1930'lu yıllar Türkiye'de kalkınma ve iktisat politikalarının, liberalizm ve devletçilik tartışmaları çerçevesinde konuşulduğu ve tartışıldığı bir dönem olmuştur. Aslında kalkınma ve iktisat politikalarına yapılan tartışmalar ve üretilen fikirler açısından detaylı ve karşılaştırmalı bakıldığında devletçilik ve liberalizm kavramları etrafında yürütülen tartışmanın, aktörleri ve savunulan fikirler açısından devletçilik fikrini savunmayan tarafı bulmak oldukça zordur.

Başar da 1930'dan itibaren devletçilik tartışmalarına katılır. Başar 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ile ilgili şekillenen ve etkilenen yeni iktisadî hayat ve politikalar konusunda düşünceler üretmiş ve yazılarını 1932 yılından itibaren başlayarak yayımladığı altı ciltlik "*İktisadi Devletçilik*" serisi ile 1932-1934 yılları arasında çıkardığı "*Kooperatif*" dergisinde paylaşmıştır.

Başar'ın savunduğu "iktisadî devletçilik" fikri; devletin ekonomi içinde yer almasını ve ancak ekonomi yönetiminde ekonominin hem etkin işleyişini sağlayacak hem de üretici güçlerin (halkın) üretime demokratik katılımının olabileceği kurumların geliştirilmesidir.

Başar, liberalizm savunucusu olmadığı gibi **Cumhuriyet Halk Fırkası**na ve özellikle **Kadro Dergisi**'nin savunduğu devletçilik anlayışını da paylaşmamıştır. Liberalizm yanlısı olmaması ve Kooperatif Dergisi'ndeki görüşleri ile Kadrocu görüşlere ve çevrelere daha yakın durmuştur. Aslında Başar liberalizme inanmıyor ancak devletçiliğe de güvenmiyordu. Çünkü Başar'a göre devletin ekonomi üzerindeki hâkimiyet alanının kontrolsüzce ve ölçsüz bir şekilde gelişmesi ve genişlemesi ülkelerin geri kalmışlığının nedeniydi. **Ahmet Ağaoğlu** gibi Başar da geri kalmışlığın temel nedeni olarak devletçiliği görmekteydi.

Başar, devletin ekonomide bürokratik bir ezici güce dönüşme riskinden çekiniyor ve savunduğu devletçilik görüşlerinde devleti hem idarî devletçilik hem de iktisadî devletçilik kavramlarıyla açıklamaya çalışıyordu. İdarî devletçilik; iktisadî hayata müdahale etmeyen, devlete ait toplumsal yaşama dair ihtiyaç duyulan idarî işleri üstlenen devleti kavramsallaştırıyordu. İktisadî devletçiliği ise, üretim araçlarının yalnızca devlete ait olması, devlet mülkiyetinde olması değil toplumsal mülkiyetin de olduğu bir kavram olarak açıklıyordu.

"*İdari Devletçilik*" de devletin memurları görevlerini yerine getirebilir yetkinlikte iken Başar'a göre, aynı memurların ekonominin planlama ve uygulamalarında yeteri kadar becerikli olamayacakları savunulmuştur. O yüzden Başar, iktisadî devletçiliğin sağlanması ve başarılı olabilmesi için ayrı bir teşkilatlanmanın elzem olduğunu yazılarında belirtmiştir.

Planlamanın önemli olduğunu dile getiren Başar, bunu sosyalizm düşüncesindeki gibi olmadığını, savunulan devletçilik anlayışının kapitalizme daha yakın olduğunu söylemiş; devletin başaramayacağı işleri bile bir plan dâhilinde organize etmesinin gerekli olduğunu dile getirmiştir. Böylece devletin başaracağı ya da yapamayacağı işler bilgisi, konusunda yetkin uzmanlarca planlandığında yapılan bu çalışmalara bakanlıkların, devletin diğer kuruluşlarının müdahalesinin önlenebileceğini söyler. Bu organizasyon şekli ile hükümetlerin veya liderin emrivakilerinin ekonomik atılımların gücünü, etkisini azaltma riski de önlenilecektir.

Başar özellikle Türkiye'de bürokrasinin aşırı güçlenmesinin belirgin bir şekilde idarî devlet mekanizmalarının

genişlemesine ve ekonomik alanda da olumsuzluklara neden olduğunu söyler. Devletin yapısının idarî ve iktisadî olarak ayrılmasının idarî olarak ayrılmış ve tanımlanmış kısmın iktisadî devleti yöneten tarafa müdahalesinin olmamasını, olması muhtemel müdahaleleri de önleyecek mekanizmaların ve düzenlemelerin yapılması gerektiğini savunur. Başar, iktisadî devletçiliği şöyle tarif eder:

“İktisadi devlet lazımdır. Bol istihlal davasına bağılı plan ve iktisadi işletmeler, idari devletten ayrı ve tamamen ihtisasa dayanan, demokratik esaslar dâhilinde kurulan bir iktisadi devlet makinesine verilmelidir

İktisadi meslek mümessillerinden ve ihtisad adamlarından müteşekkil bir ikinci meclisin, seçim yoluyla seçilmesi, iktisadi mevzulara ait plan, kanun ve bütçenin evvela bu mecliste görüşülmesi, işletme işlerinin de mümkün olduğu nispette devletin yardımıyla hususi teşebbüslere terkinin”

“İktisadi Devletçilik” adlı kitabında ülkenin sorunlarına yönelik tespitlerine ve bu sorunlar için önerdiği çözümlere oldukça geniş yer vermiştir. Yaptığı çıkarımlar sonucunda Türkiye gibi ülkelerin geri kalmışlık sorununu analiz etmeye çalışmış; çözüm olarak da Türk toplumuna özgü demokrasi ve özgürlüğü sağlayacak bir devletçilik anlayışına ulaşmıştır.

İktisadi yapıyı planlayan, adımları atan, kaynakları tasnif eden ve kuran bir devletçilik anlayışını savunan Başar, uzmanlar eliyle sağlanan iktisadi yönetimde devletin kamu özelliği olmayan işleri terk etmesini, bu alanları bireylere ve kurulan özgür ve serbest örgütlere bırakması gerektiğine dair görüşlerini sık sık dile getirmiştir.

Başar, 1930’lardan çok sonra 1960’da yayınlanan “Yaşadığımız Devrin İçyüzü” adlı kitabında Türkiye’de hâkim olmuş devletçilik deneyimini değerlendirmektedir:

“... Türkiye ancak devlet kuvvetiyle dirilebilir. (...) Bürokrasi ve lüzumsuz hükümet müdahaleleri tasfiye edilmeli, kuvvetler teksif olunmalı; hülasa evvela devlet kendi organlarında bir inkılâp geçirmelidir... Bizde devletçilik, tarihi bir zaruret olarak, daha doğrusu, sermayedar ve müteşebbis bulunmadığı ve ecnebi sermayesinden de faydalanmadığımız için, mecburen başvurduğumuz bir sistem olmuştu. Ancak bunun büyük tehlikesi vardı: Babialî’den bize usulleri, ananesi ve elemanlarıyla miras kalmış yasağa dayanan idari devleti genişleteceğiz; iktisadi hayatın idaresine, tanzimine karıştıracağız; bu suretle bu devletin nüfuzunu, hâkimiyetini son derece kuvvetlendireceğiz. Bu büyük bir tehlike idi. İktisadi sınıflarımız son derece zayıf ve hiç mukavemet gösterecek halde değil. Kapıkulu devleti, iktisadi hayata hâkim olunca bunun karşısında halk hâkimiyetine, demokrasinin teessüsüne katiyen imkân yoktur.”

Başar, Batı’da ulaşılan demokrasi düzeyinin devlete karşı verilen mücadelelerle oluştuğunu bizim gibi toplumlarda ise demokrasi ve özgürlüğün ancak devlet eliyle sağlanabileceğini dile getirir. Burjuvazi, hür piyasa ve örgütler için demokrasinin gelişimini savunan Başar, Türkiye için özerk kamusal alanın ve gerekli olan burjuvazi sınıfının oluşumunu sağlamanın ancak vesayetçi ve daha otoriter bir sistemle olabileceğini özellikle belirtmiştir. Bu anlamda Başar’ın görüşleri ve ileri sürdüğü çözüm önerileri arasındaki farklar dikkat çekicidir.

Başar yaşamı boyunca toplumsal, siyasal ve ekonomik konularla sadece fikir üretme noktasında değil aynı zamanda eylem insanı olarak da aktif bir kişilik olmuştur. Dönemine göre kıyaslandığında siyasal çevrelere ve hükümete yakın olmak konusunda çok başarılı olamamış hatta şanssızlıkları da olmuştur. Belki de şanssızlığı, fikirlerindeki istikrarı ve ödün vermez tutumudur. Bu özellik Başar’ın devrine göre özgün fikirleri savunmasını da sağlamıştır. En dikkat çekici yanı, “devlet olunca özgürlük olmaz” görüşünün etrafında oluşturduğu ve hayatı boyunca da aktif rol aldığı sivil toplum

kuruluşları olarak değerlendirilebilecek meslek kuruluşlarının geliştirilmesi düşüncesidir. Her ne kadar bu kadar özgün fikirleri savunsa da bireyin özgürlüğü ve hakları konusu yazılarında çok yer bulamamıştır Aslında Başar'ın savunduğu liberalizm de dönemin ve Türk liberalizminin tüm muhafazakâr özelliklerini barındırmaktadır.

Arzu VARLI BİNAGUL

KAYNAKÇA

Ahmet Hamdi, **İktisadi Devletçilik**, Cilt 1, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul, 1931.

Ahmet Hamdi, **İktisadi Devletçilik**, Cilt 2, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul, 1933.

BAHÇECİ, Yüksel. **Ahmet Hamdi Başar'ın Kalkınma ve Devletçilik Anlayışı**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Hazırlanmış ve Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005.

BAŞAR, Ahmet Hamdi. **Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye**, Tan Matbaası, İstanbul, 1945.

BAŞAR, Ahmet Hamdi. **Yaşadığım Devrin İçyüzü**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1960.

BORATAV, Korkut. **Türkiye'de Devletçilik**, 2. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, 2006.

DERİN, Haldun. **Türkiye'de Devletçilik**, İstanbul, 1940.

GÜRSES, Didem. "Ahmet Hamdi Başar", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm**, Cilt 7, İstanbul 2005, ss. 332-338.

GÜRSES, Didem. **Dönemi ve Görüşleri ile Ahmet Hamdi Başar**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Hazırlanmış ve Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1986.

KORALTÜRK, Murat. "Ahmet Hamdi Başar Kimdir?", **Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları "Gazi Bana Çok Kızmış!.."**, Yayına Hazırlayan: Murat Koraltürk, Cilt 1, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 1-64.

TRAK, Ayşe. "Liberalizm-Devletçilik Tartışması (1923-1939)", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. IV, İletişim Yayınlar, İstanbul, 1983, ss.1085-1089.

ÜLKEN, Hilmi Ziya. **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, 3. Baskı, Ülken Yayınları, İstanbul, 1992.

21/11/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ahmet-hamdi-basar-1897-1971/?pdf=3948> adresinden erişilmiştir